

NSIRIHÜ NA MPÜTARA AHA ANÜMANÜ ÜFÖDÜ NA NGHÖTA NDİ IGBO

ONYINYE CONSTANCE AMAMGBO

Department of Igbo, African and Communication Studies

Nnamdi Azikiwe University, Awka.

08033086688

E-mail: oc.amamgbo@unizik.edu.ng

Na

FLORENCE UJU IBEH

Department of Igbo, African and Communication Studies

Nnamdi Azikiwe University, Awka.

08038742486

E-mail: uf.ibeh@unizik.edu.ng

Ümüjedemede

Nchöcha a bụ maka nsirihü na mputara aha anumanü üfödü na nghöta ndi Igbo. Ndi Igbo bụ ndi na-echemi echiche ime banyere ihe üfödü digasi na gburugburu ha. Aha bụ otu ihe mmadü na anumanü nwekorö öny. Ndi Igbo na-enye ihe üfödü aha di ka ha siri hü ihe. Anumanü üfödü bụ ndi a na-ahü na gburugburu ebe mmadü bi, ebe üfödü bụ ndi digasi n'ime öhia ebe mmadü ebighi. Ebe aha bụ ihe e ji mara mmadü anumanü na ihe ndi özö. Ihe kpalitere mmüö ndi nchöcha ime nchöcha a bụ ime ka ndi mmadü mata na aha üfödü ümü anumanü ndi ahü na-azacha bụ naani etu ndi Igbo nwe ya siri hüta ya. Özö, üfödü n'ime ha na-akpa agwa ka aha ha na-aza siri di, etu ha di n'anya, ebe ha na-enwe mmasi inö dg. Özö, bụ ichöputa echiche ndi mmadü banyere aha e nyere anumanü ndi a na ihe kpatara eji nye ha aha di otu ahü n'ala Igbo. Ndi nchöcha chökwarä imata ma e nwere ugwu na nsöpurü üfödü aha ahü nwere nye anumanü na öru aha ndi ahü na-arüru ha n'üzö di iche iche ndi Igbo amabeghi ruo taa. Ndi nchöcha a hübeghi onye merela nchöcha iji chöputa aha anumanü üfödü na nkwenye ndi Igbo banyere ha. Ihe ndi nchöcha bu n'obi bụ ichöputagasi aha anumanü ndi a digasi n'ala Igbo n'üzö di iche iche ma detuo ha n'akwükwö. Ebumnoobi ndi nchöcha bụ ime ka anya ümü afö Igbo meghee site n'imata ihe üfödü zoro ezo maka aha anumanü nögasü na gburugburu ebe ndi mmadü bi. Atütü mgbakwasa ükwü nchöcha a bụ atütü njieme na atütü nrugaara aka. Nchöcha a gosiri na üfödü anumanü ndi a di ka aha ha siri di dika eke na-enye agwa n'ahü ya nke na-ekewasi ekewa, agu na-aghö nkö nke ukwu, mbe na-ebere n'ala dg. Ebe üfödü na-eziputa onwe ha site n'akparamaagwa ha. E nwere ndi na-enye atakamkpo ego n'üzö di iche iche mgbe e ji ha gwöo ögwü maöbü ree ha eree n'ahia. Özö, ndi nchöcha chöputara na anumanü ndi a nwere ndi bi n'ebe ndi mmadü bigasi ma nwee ndi bi n'ime öhia di ka ndi Igbo siri hüta ha. Nchöcha a bụ nchöcha nköwasi na nköwami. Ebe ndi nchöcha siri weta ngwa nchöcha ha bụ n'akwükwö ögugu di iche iche, ajuju öny ö gbara ndi maara ihe ekwe na-akü n'ebe anumanü üfödü di n'ala Igbo. özö, ndi nchöcha gbara ötütü ndi na-azü ümü anumanü ajuju öny n'üzö purü iche. N'ikpeazu, ndi nchöcha mejuputara ebumnoobi ya site n'ime ka ümü afö Igbo mata na aha anumanü e nwere n'ala Igbo di n'üdi di iche iche.

Ökpükpürü okwu: Nsirihü, Mputara, Aha, Anumanü, Nghöta, Ndi Igbo.

Mkpölite

Aha bụ ihe ndị afo Igbo obula maara nke oma n'ihì na mmadu na anumanu nwere aha e ji mara nke o bula. Aha bukwazi ihe e ji maara mmadu, anumanu, osisi, ihe ndi ozo ma nke na-eku ume ma nke anaghi eku ume n'uzo di iche iche. O bu etu a ka o siri metuta anumanu ufodu n'ala Igbo. Anumanu di n'udi di iche iche, ndi a bu anu ndi na-ebi n'ulo na ndi anagh ebi n'ulo. Ndi Igbo ihutara umu anumanu ndi a etu ha siri di ma nye ha aha di ka udidi ha, akparamaagwa ha, ebe obibi ebe ufodu n'ime ha bu ndi a na-akwanyere ugwu ma na-enye nsopuru na ala Igbo niile. Anumanu ndi a nwere ndi na-ebinyere mmadu ebe ufodu n'ime ha anaghi ebi nso n'ebe mmadu bi. Nkwenye ndi Igbo banyere anumanu a bu ihe doro anya site na nsirihu na ndu ndi Igbo. Ha nkwenyere na anumanu ufodu ndi a nwere mkpa ha di nakwa nchekwaba puru iche ha na-echekwaba ha. Nkwenye ndi Igbo adighi njo n'ihì na o bu ihe onye kporo nkita ya ka o na-aza. O bu site na nkwenye a ndi Igbo nwere mere ka gosiputa onwe site na ikowaputa aha anumanu di iche iche e nwegasiri. Aha ufodu n'ime ha gunyere okuko, enwe, ewu, eke, edi, aturu, mbe, nkita dg.

O bu eziokwu na ufodu ndi mmadu nwere nkwenye di iche iche di ka ha siri huta anumanu ndi ahụ n'Obodo di iche iche mana o bukwazi otu mmiri na-asu n'ite. Nsirihu onye o bula bu ka onye ahụ siri huta ya na ihe ufodu onye ahụ na-ehekwa maka ya. Ndi Igbo bu ndi na-ejikari nsirihu ha aru oru n'uzo di iche iche. Ihe otu anu na-egosi maobu putara n'otu ebe nwere ike abughi ihe o putara n'ebe ozo .

O bu eziokwu na ufodu mmadu agbaala mbu n'uzo digasi iche iche gbasara ichoputa ihe banyere aha ihe ufodu ma detuo ha n'akwukwo di ka Amamgbo (2021) ebe ufodu mere nchocha banyere anu nso n'obodo di iche iche di ka Umezi (2018) mere maka echiche mburu anumanu n'asusu Igbo na n'asusu Bekee mana ogboghi mkpa niile a choro banyere aha anumanu n'ala Igbo. Nke a gosiri na o nwere ebe ka na-eri mperi n'ihì na nchocha ya gbadoro ukwu na echiche mburu nke o ji naani atutu ncheke wee kowaputa. N'ihì nke a, ndi nchocha gbadoro ukwu na aha anumanu ufodugasi nkwenye na echiche n'ala Igbo. Ebe ndi nchocha bu n'uche ikowaputa aha di ka e jiri mara ihe, deputa aha anumanu ufodu e nwere n'ala Igbo, kowaa ufodu n'ime ha site na atutu dabara adaba.

2.0 Aha

Okwu a bu aha putara aha di iche iche ihe di iche iche na-aza. O bu ihe e ji mara ha nke na mgbe obula a kporo aha ahụ, onye obula nuru ya amarala ihe a na-ekwu maka ya n'echeghi ya eche maobukwanu juwa ajuju ka a kowaara ya. A bia n'ala Igbo, aha a baara mmadu na-enwe mputara di omimi n'ihì na ha anaghi aba aha na nkiti.

Ihe a bu aha ihe na-azagasi nwere ka o si malite. A bia n'akwukwo nso ndi otu Kraisti, ya bu Baibulu, o kowara na Eke kere uwa bu Chineke kechara ihe niile wee kezie mmadu n'ikpeazu (Gen. 1:27). Onye mbu O kere bu nwoke aha ya bu Adam. Ya bu Baibulu kowakwara na Chineke kechara Adam nye ya ikike ka o guo ihe dum O kere aha. O kwukwara na Adam guru ha aha n'otu n'otu. Aha ahụ Adam guru ihe dum ahụ ka ha na-aza n'uwa were ruo taa, (Gen. 2:19). O bu otu a ka aha siri malite e wee nwee aha ihe dum na-aza nke osisi bu isi a huru kwawa okpu na nchocha a bu otu n'ime ha.

N'otu aka ahukwa, n'ime akwukwo nsö Baibulu, a choputara na o nwere mgbe umu mmadu malitere ruwa Anyazuru Babel. Ha ji otu obi ruru ya na-agbago n'igwe, Chineke lere anya hu na o nweghi ihe ga-eme ka ha kwusi iru ya. Akwukwo nsö kwuru na uwa dum n'oge ahu na-asu otu asusu, Chineke mere ka asusu ha ghara ibukwa otu ozö. Onye a siri ya weta mma, o kute mmiri, onye a siri ya kute mmiri, o bute buloku (Gen. 11: 1-8). Otu a ka asusu dum juru uwa taa siri bido. N'ime asusu dum ahu, ihe di iche iche na-azagasi aha di iche iche. N'asusu Igbo, 'osisi' na-aza osisi, n'asusu Bekee, o na-aza 'tree', n'asusu Ibibio, o na-aza 'etoh', n'asusu Frenchi, o na-aza 'unbre', n'asusu Yoroba, o na-aza 'igi', ebe Awusa na-akpo ya 'itachi', n'asusu Idoma, o na-aza 'ochi' n'asusu igala, o na-aza 'oli', n'asusu Ikayi, o na-aza 'igo', n'asusu Tiv, o na-aza 'kon', n'asusu Ogori, o na-aza 'oti', ebe o na-aza 'eto' n'asusu Efik dg.

Geertz (2006) kwuru na aha na-egosi onwe maobu onye maobu ihe mmadu bu di ka o si metuta ndi nwe onye ahu, okachasi ezinaulo nne na nna onye ahu n'ihu na a na-ewe aha ahu di ka nkwanye ugwu n'ebe onye wetara aha no. Di ka Simon na Schueter (1975) siri kwuo, aha putara mkpuruokwu maobu okwu ole na ole e ji mara mmadu, ebe, ihe, okwa maobu onye obula di ka njirimara ya. Nke a gosiri na o bu site n'aha ka e ji amata ihe di iche iche Chineke kere nakwa onodu, ogogo na okwa ha nogasi na ya. William (2005) huru aha di ka okwu maobu mkpokota okwu di iche iche e ji amata mmadu. Aha ahu na-egosiputa njirimara onye ahu a na-ekwu maka ya kpomkwem. Ozö, aha abughi naani ndiche mmadu nwere n'ebe ndi ozö no ka o na-egosi kama na o na-akowaputa udidi onye na-aza aha ahu.

Ozö, Obaji (1982) kwuru na aha nwere ihe o na-egosi, a biazie n'ebe ndi Igbo no, na o na-egosi ihe ahu ndi mmadu na-aghota mgbe onye na-aza aha ahu kporo ya maobu mgbe ndi ozö kporo ya aha ahu. Aha na-enye akuko ntoala ndu onye na-aza ya. McGraw (1993) nyere nkowa nke ya na aha bu otu mkpuruokwu maobu mkpuruokwu di iche iche na-akowa maka mmadu, anumanu, ebe, ihe maobu ogogo ihe di iche iche.

N'otu aka ahu, Ekwealo (1996) kwuru na aha obula e nyere mmadu nwere ihe o na-egosiputa. O kwadoro ihe Mbiti (1977) kwuru na aha ndi mba Afrika dum nwere mputara di n'ime ha. O kwukwara na ufodu aha na-akowa udi mmadu onye ahu bu maobu akparamagwa ya maobu ufodu ihe nriba ama megasiri na ndu onye ahu. N'ikwado nke a, otutu aha na-egosi ihe mere na ndu mmadu di ka Ahamefula, aha a na-egosi na a munyere ya bu ndi nwoke n'etiti umundjanyi nke ga-eme ka ama nna ya ghara ichi kama ka a zara aha ha na-aga n'ihu.

Onye ozö nyere nkowa maka aha bu Ubahukwe (1981). O kwuru na aha Afrika obula na-akowa onye na-aza ya, na o na-akowakari maka nne na nna maobu ezinaulo onye na-aza ya bu aha. Ozokwa, na o na-aruga aka na nkwenye obodo a munyere onye ahu. Okodo (1988) kwadoro nkowa Ubahukwe site n'ikwu na otu aha na-akowa kariya maka nne na nna onye bu 'Ogechukwukamma'. O kwukwara na o bu ndi mbu nne na nna ya choro otutu afö ka a na-agu aha a. Ihe ozö Okodo kwara banyere nke a bu na o nwere ike buru ndi nwoke nne na nna ya mutarala otutu umundjanyi tutu a muo ya ka a na-agu ya bu aha Ogechukwukamma. Ozokwa, Amamgbo (2011) n'akwukwo iduuzi ya o kporo **Ogechukwukamma** kwadoro ihe Ubahukwe na Okodo kwuru.

Nkõwa Mbiti (1979) na nkõwa Ekwealõ (1996) tinyere Shakespeare (2007) na-akõwa otu ihe. Shakespeare na-akõwa na aha ihe na-apõta ihe site n'ihe ihe ahõ na-ezipõta. Ekwealõ kwuru na aha õbõla e nyere mmadõ nwere ihe õ na-egosipõta ebe Mbiti sị na aha ndị mba Afrịka dum nwere mputara dı n'ime ha. O buru na a tũlee nkõwa atõ ndı okammõtã a nyegasiri, ha dum gbadoro ukwũ n'otu ebe. Bubu na Offiong (2014) kõwara na aha bũ otu ihe gbara okpũrukpu e ji ahũba mmadũ ama. O bukwa aha ka e ji gosipõta ndiiche dı n'etiti mmadũ na agburũ dı iche iche. Ha gara n'ihu kwuo na iba mmadũ aha maõbũ aha e nyere mmadũ bũ otu n'ime ihe e nwere ike iji nabata mmadũ n'otu okpukperechi maõbũ nke ozõ.

Russell (1952) nyere nkõwa n'ihe õ ghõtara banyere aha mgbe o kwuru na aha ihe na-aza na ihe kõwara ya bũ aha na-abũ otu. Nke a na-akõwa na aha dı iche iche ihe na-aza na-enwe ihe a na-ahũ anya maõbũ ihe a rugaara aka na-akõwa ya bũ aha. Nke a dabara nke õma n'ihe atutũ nrũgara aka na-ekwu maka ya. Atutũ a na-akõwa na aha na-enwe ihe a hurũ anya maõbũ ihe a ga-arũ aka na õ na-ekwu maka ya.

Frege (1952) nyere nkõwa nke ya banyere aha ma kwue na e nwere ike nwee aha mana a gaghi enwe ihe nhurunanya aha ahũ a na-ekwu maka ya na-arũ aka. N'uche ndı nchõcha, ihe Frege na-ekwu maka ya bũ maka aha ndı ahũ bũ nhurunuche mana ha enweghi ihe nhurunanya. E nwegasiri aha ndı enweghi ihe a na-ahũ anya a ga-ası na õ bũ ihe ndı ahũ ka a na-ekwu maka ya. Omũmaatũ, ihunanya, anũri, asiri, aghughõ, iwe, dg.

A bĩa na nkõwa Russell na na nkõwa Frege, e nwere ezigbo ndiiche n'etiti ha abũ, Russell na-ekwu na aha nwere nhurunanya ebe Frege na-ekwu na aha enweghi nhurunanya, mana e nwere otutũ aha nwere nhurunanya a na-arũgara aka mgbe a na-ekwu maka ha. O bũ ya mere Stephen Law jiri gbaghaa nkõwa Frege site n'ikwu na õ buru na a gbasoo nkõwa Frege, na o nweghi ka a ga-esi nye nkõwa aha nwere ihe nhurunanya a na-arũgara aka mgbe a na-ekwu maka aha ahũ.

Na nchikõta, ndı nchõcha kwuru na nkõwa dum a dabara adaba, ya onwe ya wee kwuo na aha bũ ihe e jiri mara ihe maõbũ mmadũ nke o nweghi onye ya na ibe ya ga-azõ ya azõ n'otu uzõ maõbũ n'uzõ ozõ.

Ntũleghari Agũmagũ

N'ebe a, ndı nchõcha ga-eleba anya na nchõcha dı iche iche ndı mmadũ merela banyere isiokwu nchõcha ya n'ihı na nke a ga-enyere ndı nchõcha aka n'ikõwapõta nchõcha ya nke õma.

Site na nchõcha Sutherland (1991) mere, õ kõwara na ndı Gana na-agũ aha site n'ubõchi dı n'izuũka a murũ onye ahũ. Onye a murũ ubõchi mbũ n'izuũka bũ ubõchi uka, a na-agũ ya 'Kwesis' ma õ buru ndı nwoke ebe ndı ndianyi a murũ n'ubõchi uka na-aza 'Esis'. Onye a murũ n'ubõchi anõ n'ime izuũka dı ka ndı nwoke na-azakwa 'Kwekus' ebe ndı ndianyi a murũ n'ubõchi anõ na-aza 'Ekuwas'. O bũ etu a ka õ dı n'ime ubõchi ndı ozõ digasi n'izuũka dı iche iche.

N'aka nke ozõ, Agyekum (2006) na nchõcha ya banyere aha ndı Akan na-aza. Nke ebumnoobi ya bũ ichõputã ka aha ndı a na-aza si ezipõta omenala ndı Akan. O chõputara na ahaaka e jiri mara ndı Akan bũ ihe kwesiri ka a tũlegharia iji mata mmebe ya si egosipõta akũkõ mere eme na nke ka ga-eme n'õdinihu tinyere ka aha ndı ahũ si ezipõta nsirihũwa ha na echemeche ha. O gara n'ihu kwuo na aha ndı Akan na-aza, na-arũtũ aka n'ihe omimi banyere omenala ha nke putara ihe norõkwa ka õdimara aha ndı ahũ o buuru putã uwa nke hiwekariri isi n'okpukpere chi ha na nkwenye.

Ihe Agyekum na-akowaputa n'ebe a bu na aha ndi Akan na-eziputakarị akukọ mere mgbe gara aga na nke ga-eme n'odinihu, ma na-eziputakakwa ka ha siri hu uwa na ihe na-eme n'ime ya nakwa nkwenye ha nke hiwere isi n'okpukperechi. O chọputakwara na umundianyi ndi Akan na-agbanwekarị aha ha mgbe obula ha luru di nke ga-eme ka ha hapu aha nne na nna ha nyere ha zawa aha di na-alu ha. Agyekum chọputakwara na aha ndi Akan na-aza no ka odimara nke na-aputa na o nwere onodu o na-anochi mere o ji di omimi na nghota ma wetakwa adimiche n'etiti onye na-aza aha ahụ na aha ihe ndi ozo.

N'otu aka ahụ, Onumajuru (2007), mere nchocha banyere etu ndi Igbo si emebe aha ha na-aza na mputara ha. Ebumnobi nchocha ya bu ichoputa usoro di iche iche ndi Igbo si emebe aha ha na-aza. N'otu aka ahụ, o chọputara na ndi Igbo nwere uzọ di iche iche ha si emebe aha ha na-aza n'agbanyeghi na ha niile na-eziputa ahaaka e ji ahuba mmadu ama. N'ikwu ihe o kwuru kpomkwem, Onumajuru (310) kowara na aha obula ndi Igbo na-aza nwere uzọ di iche iche ha si emebe ya. E nwere nke e jiri mara umunwoke na nke e ji mara umundianyi. Ha niile gbakwasara ukwu n'usoro mmebe aha. Aha obula na-agbaso iwu na usoro mmebe nke ha. E newekwara nke adighi egosi kpomkwem na o bu nwoke maobu ndianyi na-aza ya kama nwoke na ndianyi na-azakota ya onu. Aha obula na-agbaso usoro mmebe ya. Ha na-emebe aha site na ijiko mkporuokwu na mkporuokwu (mkpoha na mkpoha, mkpoha na ngwaa), nkebiokwu, ahiriokwu, njuajuju na mmeju.

Ilogu (1975) nyochara aha ndi Igbo na-aza di ka o si metuta 'ala' n'Igbo. Ebumnobi ya bu imata ihe omimi di n'ala kpataara ndi Igbo ji huta ya dika otu uzọ ha si eji ya emebe aha ha na-aza. O chọputara na, ala bu otu n'ime chi ndi Igbo kwenyere na ya kacha ha mkpa ma baara ha uru karịa ndi ozo n'ebe o metutara ebimu ndu ha na nkwenye ha. Chi a bu ya na-ehekwa ha, na-edu ha ma na-ahukwa maka odimma ha. A kowara ala di ka ndianyi n'ihia oru oma di iche iche a na-ahuta n'aka ya. N'ihia na ndi Igbo kwenyere na o bu n'ime aka ndi nna nna anyi ha nwuru anwu bi, ha kwenyekwara na mmuo nna nna anyi ha na umu mmuo ndi ozo na-abia anonyere ha, bu ndi di ndu ma na-enye ha ntuziaka ihe ha ga-eme iji hu na obodo na-aga n'ihu ma hukwa na o nweghi onye meruru ala. Ndi Igbo kwenyekwara na o bu n'ala ka ezigbo ihe si aputa; ihe oriri niile na-enyere ndu aka, ma burukwa ebe mmadu zodoru ukwu.

O gara n'ihu kwuo na ndi Igbo na-eji ala agu ndi aha iji sopuru maobu kwanyere ala ugwu di ka chi na-ehekwa ha, na-edu ha, na-aluchitere ha ogu maobu na-agbara ha ogu ma burukwa ebe ihe niile na-enyere ndu aka si aputa. Ha hutakwara ala di ka ebe obibi ndi nna nna anyi ha nwuru anwu bu ndi na-enyere ha aka mgbe obula o gbajuuru doro.

N'iga n'ihu, Nwigwe (2001) mere nyochara ma nyochaputa etu ndi Igbo si enweta aha ha na-aza n'ebe o metutara ahia ano ndi Igbo nwere ma na-azu bu (Eke, Orie, Afọ, Nkwọ). Na nchocha Nwigwe mere, o chọputara na ndi Igbo na-agu ndi aha ahia ano ndi Igbo iji huta ubochi a muru ndi ahụ ama. N'okwu ya, aha ahia ano ndi Igbo nwere mmuo nwe nke obula n'ime ha. Mmuo ndi ahụ na-ejere ubochi ahia ano ndi a ozi nke a na-ewere guo ndi nta a muru ohuru ka o buru aha e jiri mara ha. Aha ndi ozo a guru mmadu nwere onodu na mputara o na-eziputa n'ezinaulo ya nakwa n'ebe ndi ikwu na ibe ya no. A na-akpacha anya ahoro aha ndi ahụ ka e were ya na-echeta ihe mere mgbe a muru onye ahụ, ebe aha ahia a ga-enye ya bu iji cheta ubochi a muru ya.

Otu okpürükpü okwu putara ihe na nchöcha Nwigwe mere bu na ndi Igbo ji aha ahia ha agu aha iji huba ubochi a muru onye ahü ama. Nke a putara na o zuru ala Igbo niile onu, ebe ufodu na-aza ya di ka ahaaka mkpa e jiri mara ha.

N'ikpeazu, di ka ndi nchöcha siri choputa ma huta ihe gbasara aha bu na o bu njirimara e ji mara mmadu kpomkwem nke na o nweghi onye ya na ya ga-azo ya azo. O bu ihe ka mkpa. Nke gosiri na mmadu nwere ihe e ji mara ya, anumanu nwere nke e ji mara ya, na ihe ndi ozogasi nwekwara njirimara nke mmadu anaghi agbata n'oso.

3.1 Nnyocha Atutu

N'ebe a, ndi nchöcha tulere atutu echiche o ga-eji eme nchöcha ya ma weputa atutu njieme ka o buru atutu nchöcha ya.

3.1.1 Atutu Njieme

A bia n'atutu njieme, ndi okammuta kwuru okwu banyere ya e bughu ibu, ma ka o sila di, Paul Horwich n'akwukwo o dere n'afö 1998 o kporo 'Meaning'. O kwara na ihe na-enye okwu obula echiche ya gbadoro ukwu n'ihe e ji ihe ahü eme n'asusu okwu ahü di na ya. A bia n'echiche Wittgenstein na Horwich, e nyochaa ya nke oma, a ga-achoputa na ha abuo na-ekwu otu ihe. N'iga n'ihu, onye ozo kwadoro atutu a bu Ludwig Wittgenstein. N'afö 1953, o dere akwukwo o kporo 'Philosophical Investigations'. N'ime akwukwo ahü ka o kwuru na atutu a na-agbaso usoro nsirihu were enye nkowa okwu obula. O na-akowa na echiche na nghotaokwu obula nwere sitere n'ihe ndi nwe ya ji ya eme n'asusu o no na ya.

Horwich na Wigenstein so na ndi kwenyesiri ike ma na-akwado atutu a site n'ikowa na okwu obula nwetara echiche ya site n'ihe nwe asusu nyere ya. Nkowa ha na-ekwenye na okwu obula enweghi echiche onwe ya. Atutu a bara uru n'ihü na o na-egosiputa na okwu di iche iche n'asusu di iche iche nwetara echiche ha site n'etu ndi nwe asusu siri hu okwu ndi ahü. Uru atutu a bara mere na e ji ya aru ru rue ugbu a.

Atutu a riri mperi n'uzo olenao. O doro anya na echiche nwere odidi nnoronwe emetutaghi onodu ya n'asusu mana atutu a na-ekwu na echiche okwu obula gbadoro ukwu n'ihe ndi nwe asusu kporo ya n'ihü na o bu ihe onye kporo nkita ya ka o na-aza.

4.0 Aha anumanu ufodu na nsirihu ha n'ala Igbo

Ndi Igbo nwere nkwenye di iche iche banyere ihe ufodu n'ime ihe Chineke kere eke. Ka obodo siri di iche iche ka ihe nkwenye ha n'otutu ihe ufodu di gburugburu ha siri di iche iche mana a kwaa ukwara o buru otu. Nkwenye na nsirihu di otu a na-aputakari ihe n'ebe ihe ufodu d]gasi di ka anumanu ufodu, anuufe, mmadu na ubochi ahia amunyere ha dg. Nsirihu banyere anumanu ndi a abughi ihe zoro ezo atumadi n'ala Igbo.

1 Udele: Nke a bu anu e ji ide ede ma o na-efetu n'ala ebe ozu maobu ihe rere ere di were mara nke oma. A bia n'ala Igbo gbaa gburugburu, o bu udele bu anu o naghi adi ososo n'eri ihe oriri. Udele ga-agba mbu hu na o dere ihe ahü nke oma tupu o wee nwee ike i buru ihe ahü. O bu nke a mere o ji diri ya mfe na i bute ihe o bua o choro ibu n'ihü o na-edegbu edegbu tupu o buru ihe o bua o choro ma site n'udi akparamagwa a wetu aha bu udele.

2. Aturu: Aturu na-aza aha a n'ihü na o bu anu na-atusa ahü n'inabata ndinne maobu umunne ya mgbe o bua ha biakutere ya ma na-atuso onwe ha n'azu mgbe o bua ha na-aga n'uzo. O bukwu anu na-aturu umu ya ezigbo atumatu. O bughu onye okwu na uka ma tuturu ndi aturu ozo leta ya anya nke oma. O bu nke a so n'ihe mere ndi Igbo jiri huta aturu di ka anu di nsö nke mere na o

bughị anụ a na-egbu kwa mgbe. O bụkwa anụ e ji ikwū n'ogbara n'ogbara wee mara atumadi mgbe ha na-aga ije.

3. Nkita: Anumanu a bu nkita bu anu na-atakari ata. Nkita na-ata otutu ihe di ka okpukpu anu di iche iche, ata mmadu, nsi mmadu, dg. O bu anu kara anya nke ukwu n'ihu na o nweghi ihe o bula bu egwu n'ime ya. Nkita na-ahu mmuo na mmadu nke mere ndi **dibia** ji akpo ya aga nta karisia n'oke ohia ka o nyere ha aka tagbuo anu ufodu a gaghi ekwe ha ogbugbu ma buru anu na-ata ihe o bula o huru aru ma igba ya nkiti. o bu ihe ndi a mere ndi Igbo ji nye ya aha a. Nkita bụkwa otu n'ime anu e nwere n'ala Igbo n'ihu na obughi ala Igbo niile na-eri ya ma obu akpa ya n'ulo ha. Otutu ndi Igbo kwenyere na nkita nwetara aha ya site n'ihu na o bu anumanu na-atakari ata. O na-ata ma mmadu ma okpukpu n'agbanyeghi etu okpukpu ahụ siri sie ike. Nkita bu anu ndi Igbo hutara di ka anu na ahụ mmuo na mmadu nke mmadu nkiti apughi ihu site n'anya mmadu. N'oge gboo, o bu nkita na-eri nsi umuntakiri nyuru. O buru na umuaka nyuchaa nsi nkita a bia rie nsi niile ahụ. ozo, nkita na-abo ogwu nke mmadu apughi ibo n'Obodo ufodu. N'aka nke ozo, ndi Igbo kwenyere na nkita bu anu adighi ano otu ebe ma o bu anu na-agba n'ezi n'ihu nke a, ha anaghi ekwe ka umu anyi rie anu nkita n'ihu na ndita ndianyi na-eri anu nkita nwere ike igba n'ezi ma o bu buru o no na di achọ di. Ndi oba na-aso anu nkita n'ihu na o bu nkita ka arusi Obodo ha ji atagbu onye mere ihe ojoo. bu ufodu n'ime ihe ndi mere na Obodo ufodu anaghi eri anu nkita eri ruo taa ma mee ka e were ya di ka anu nso n'ala Igbo.

4. Okuko: Nke a bu anu na-esite n'etu o si ebe akpo umu ya oku maobu akpanye nri. O bu anu na-ebe koko mgbe o bula. E kwuru okwu wee si na o buru na okuko hapu kwom, o ga-eji gini zuo umu ya. O bu kokoko a okuko na-eme mere ndi Igbo jiri nye aha ahụ bu okuko.

5. Enwe: Enwe di ka aha ya siri di, bu anumanu na-ewe ihe o nweghi, imaatu unere o na-eri bu nke mmadu mana o hu ya, o were ya rie. Ozo, aha ya na-aputa ihe site na etu o si akpa agwa. O na-esite n'otu osisi mafee n'osisi ozo ma were ihe o bughi ya debere na-ajughi ase onye nwe ihe so n'ihu ziputara aha ya. Enwe bu anu nwe ohia, osisi o bula o rigoro n'elu ya, o were ya ka nke ya.

6. Mbe: E nwetara aha a site n'ahu ya di n'iberibe, e bejisiri ya ebejisi. Ozokwa, mbe na-ebegoro umu anumanu ndi ozo n'elu ma ghoria ha dum ma buru ahụ azu ya kpekesiri ekpekesi n'ibe n'ibe kpatara e ji akpo ya mbe. N'aka nke ozo, otutu ndi kwenyere na mbe bu anu na-eziputa akparamagwa ya site n'oke aghoghū o na-agho.

7. Ugo: Ugo bu anu e ji igo ihu wee mara ma buru eze umu anumanu niile na mma mere e ji akpo ya ugo. Ike anaghi agwu ya n'ife efe, o bu ihe ndi a mere Chi ya jiri tunye ya ugo. Ugo bụkwa nnunu ndi Igbo n'ala niile na-akwanyere nnukwu ugwu n'uzo puru iche. O bu eze umu nnunu ma makarichaa umu nnunu niile na mma. O bu naani ugo bukarị anu ndi Igbo niile ji aba mmadu aha nke mere ufodu ji aza Ugonna, Chiugo, Ugomma, UgoChinyerem dg. ebe ndi ichie na-aza Obikwereugo, UgoChinyerendita, Ugondiobi, dg. A naghị ahụ ugo oge niile ebe ugbene ugo bu ihe oke onu ahia n'ala Igbo. Ndi chirị echichi ji ya ama aka ka aka site na-itunye ya n'okpu isi onye ahụ iji gosi oke onodu ya n'ala Igbo.

8. Agu: Agu bu anu ndogbu n'ihu na o na-eji mbo ya dogbue mmadu maobu anumanu ndi ozo. O bu anumanu agu na-agukari oge o bula mere e ji akpo ya agu n'ihu oke agu o na-egosiputa site n'akparamagwa ya. Agu so n'anụ ozo siri ezigbo ike. O bu nke a kpatara o ji agugba anu ma mmadu o bula o huru dowasia ya ma rie ya.

9. Agwọ: Agwọ na nsirihụ ndị Igbo bụ anụ na-agwọrọkarị n'ala mgbe ọ bụla. Nke a gosiri na di ka aha ya siri di na anụ agwọ na-agwọkọ agwọkọ n'ala n'ebe ọ bụla ọ hụrụ onwe ya. Ọ bụ ya kpatara e ji agwọ akpọ ya agwọ. Ọzọ, agwọ bụ anụ na-akpọ akpọ ma na-agwọsara n'ala mgbe ọ bụla ọ chọrọ inọdu ala. Nke a mere e ji akpọ ya agwọ ma na-asị na mmadụ na a agwọsara n'ala di ka agwọ.

10. Ezi: Na nsirihụ ndị Igbo ezi bụ anụ na-ezi imi ya mgbe ọ bụla ọ na-aga ije ma burukwa anụ n'ezighi ezi n'anya Chukwu okike na mmadụ o kere. Ọzọ, a na-akpọ ya ezi n'ihia na ọ na-ezuzughari n'ime unyi maobu na mmiri mgbe ọ bụla ọ nọ n'ime ya.

11. Edi: Edi na nsirihụ ndị Igbo, bụ anụ na-edị ihe nke ukwu na ndụ ya. Ọ dighi emeghari ahụ ọsọsọ ma o meghari ọ di egwu. Ọ bụ nke a kpatara e ji akpọ ya edi. Ọzokwa, ụfọdu kwenyere na ihe kpatara e ji nye aha a bụ maka oke ndine edi na-edine kari. Ebe ụfọdu na-akpọ ya edi n'ihia na ọ dina ala ilahụ ụra n'abali, ụra ya na-emi emi nke ukwu ya mere ndi dinta na-eji egbutekari ya ọsọsọ.

12. Ichoku: Anụ a zara aha a n'ihia na ọ bụ anụ na-ekwu ' cho cho cho' mgbe ọ bụla. Ihe ọ bụla nuri mmadụ kwuru ọ ga-ekwu ya. Ọ na-agbatakwaa asiri di ka aha ya siri di. Ọzọ, ndi Igbo kwenyere na anụ a bụ ichoku bụ anụ na-achọ ka a na-akpọ ya oku oge niile n'ihia na ọ bụ onye na-ekwute okwu.

13. Ozodimgba: Nke a bụ anụ na-emeri umu anumanu ndi ọzọ na mgba, e wee kpọọ ya ' ọzọ ndi mgba' ozodimgba bụ anụ na-anukari ogu site n'izogbu anụ ndi ọzọ i ji gosiputa nkari.

14. Ewu: Ewu bụ anụ na-ewu anya oku ma ewuru umu anumanu ndi ọzọ anya ụfụ, o jighi anya ahụ ndi onye ọzọ. N'aka nke ọzọ, anụ a bụ n'ihia oke iwe ọ na-ewe nyere ya aha ahụ. Mgbe ọ bụla ndinne, umunne maobu anụ ọzọ biara ya nso karisia mgbe ọ na-eri nri, ọ na-aba mba n'iwe ma luso ha ogu.

15. usụ: Na mpaghara ala Igbo ụfọdu, ha kwenyere na usụ bụ otu n'ime anụ nsọ e nwere n'ihia na ọ bughị anụ elu nke o ji abụ anụ ala. usụ bụ anụ na-efekari n'oge abali. Ọ bukwa n'oge abali ka usụ ji anụ mmiri ma jirikwa oge ahụ ahụ ụzọ. Ọ bụ ezie na obodo ụfọdu di ka ogbaru na Agukwu Nri na-eri ya atumadi ndi buru nnukwu ibu nke n'ebi oke ohia n'ihia na e nwere ndi na-ebi n'ulo mana obodo ndi ọzọ anaghị eri ya n'ihia na ihe ndi na-eri ka ndi na-asọ. N'ikpeazu, ihe mere otutu ndi Igbo jighi eri anụ usụ bụ na ọ na-esi n'onu agbọ ndi agbọ. Ha kwenyere na ndi bụ ihe a na-amu anụ na ọ bughị ihe a na-agbọ agbọ.

16. Ewi: Ewi bụ otu n'ime anụ e nwere n'ala Igbo. Ọ bụ otu n'ime anumanu nwere onodu puru iche n'ihia na ndi Igbo kwenyere na ọ bụ anụ ya na mmadụ na mmuogbara agbataobi. Ewi na-atu oke onu atumadi mgbe ụfọdu, ọ buru erichaa mmadụ, ewi na-atugide onu baa n'ime ala gaa rie anụ onye ahụ nwuru anwu. Ọ bukwa anụ anaghị ahụ ụzọ n'oge abali nke mere na ọ naghị aputa n'oge ehie. Ewi na-eri ihe ụfọdu mmadụ na-eri di ka ji, akwu, ata ede dg. ma na-erikwa ihe ụfọdu mmadụ anaghị eri di ka nsi, ozu mmadụ, ihe ụfọdu nwuru anwu dg.

Ka o sila di, mputara aha anụ ndi di nnukwu mkpa na ndu ndi Igbo. Ndi Igbo ejighi ya egwuriegwu. Anụ ndi a nwere ugwu na nsopuru puru iche. Ọ bụ eziokwu na na-ahụ otutu n'ime ha na gburugburu ebe mmadụ bi ebe ụfọdu abughị anụ a na-ahukari na gburugburu ebe mmadụ bigasi.

Nchiköta

N'edemede a, ndi nchöcha gbara mbö kowaputa ihe bu mputara na aha anu ufodu ndi ma kowaputa ihe nsirihu na nkwenye ha n'uzo di iche iche. Nchöcha a gosiputara na anu ufodu e nwegasiri n'ala Igbo, ufodu anu digasi na gburugburu ebe anyi bi mana anyi amaghi ihe banyere ha tumadi aha ha na-azagasi na mputara aha ndi ahü putara. Ndi nchöcha choputara na anu ufodu ndi a nwere ugwu na nsopuru puru iche n'ala Igbo ma nwere ihe nzuzo puru iche aha ha na-egosiputa.

O gara n'ihu choputa na anu a abughi anu nkiti e ji egwuriegwu n'ala Igbo, ufodu n'ime ha adighi epukari ebe ndi mmadu bi ebe ufodu na-aputa na gburugburu ebe mmadu bigasi mana ha amaghi na o bu anu a na-akwanyere ugwu n'uzo puru iche.

Mmechi

Site n'ihe nchöcha, o doro anya na ndi nchöcha gbara mbö mejuputa ebumnobi ha jiri bagide nchöcha a, nke bu ichoputa aha anu nsirihu na mputara aha anu ufodu e nwere n'ala Igbo. Nke a bu iji meghee anya ime mmuo umuafö Igbo imata mputara di n'aha anu e nwere n'ala Igbo, ma enye aka mee ka ha choputa na anu obula di na gburugburu ha nwere aha o na-aza na ihe ndi mmadu amaghi maka aha ndi ahü. Nchöcha a nyere aka gosiputa na anu ufodu e nwere n'ala Igbo di na udi di iche iche. ufodu n'ime ha nwere ugwu na nsopuru site akparamagwa ha, udi di ha nakwa etu ha di site n'okike uwa ha. Ozö, nchöcha a nyere aka choputa na anu ndi a nwere ndi dibia afa ji agwo ogwu n'uzo puru iche ma mee ka amata na umu anumanu nwere nke bu anu nkiti ma nwere nke abughi anu nkiti n'ih mkpa o di n'ala Igbo.

Aro ndi nchöcha

Site na nsogbu ndi cheere ndi nchöcha aka mgba mgbe o na-eme nchöcha ya, o na-ato aro ndi a: na mbu, nkuzi ihe gbasara umu anumanu ufodu na nsirihu aha di iche iche ha na-azagazi kpomkwem kwesiri ka e tinye ya n'ihe omumu umuntakiri malite n'uloakwukwo otaakara ruo na mahadum. Ozö, uru na mkpa anumanu di n'ala Igbo bu ihe ndita obula kwesiri imata n'oge. Ndi nchöcha na-atukwa aro ka goomentü obodo obula wube ulö nchöcha ebe a ga-aga na akuzi ihe banyere umu anumanu n'ebe o dara oke uda ma mee ka amata na e nwere anumanu n'udi di iche iche di ka anu nkiti na anu abughi anu nkiti n'ala Igbo.

Edensibia

- Agyekum (2006). "Anthropological and Philosophical notions of Akan. Personal names". E wetara na University of Ghana <http://ugspace.ug.edu.gh31> language/linguistics On 25 July, 2016.
- Amamgbo, O. C. (2011). *Ogechukwu ka mma*. Onicha: Ben-Cons Publishers.
- Ekwealo, C. C. (1996). *Omenala na ewumewu ndi Igbo*. Onicha: Africana First.
- Frege, G. (1952). "On sense and reference: Translations from philosophical writings of Gofflob Frege" Oxford: Blackwell.
- Geertz, P. (2006). *Person, time and conduct in Bali. An essay in cultural analysis. Program cultural report series*. Yale: South East Asian Studies.
- Ilogu, E. (1974). *Christianity and Igbo Culture*. Onicha: University Publishing Company.
- Mbiti, J. S. (1977). *African religion and philosophy*. London: Edinal.
- McGraw, H. (1993). *The school dictionary 3*. New York: Macmillan.

- Nwigwe, B. (2001). "Naming and being Philosophical Investigation on Names and Objects with special Reference to Igbo anthroponyms" Retrieved from www.naming.1phil212...//antro.com on 26 July, 2016.
- Obaji, C. N. (1982). *Language: Philosophical magazine*. Ikot Ekpene: Bigard. Memory Seminary Press.
- Okodo, A. I. (1988). "Title names of traditional rulers in Anambra State: *A sociolinguistic analysis*". Unpublished B. A. Project, UNN.
- Onumajuru, V. C. (2007). "A semantic and ptagmatic analysis of Igbo names". Retrieved from www.Afrejo.net/journals/.../roll0no2art.cm On 26th July, 2016.
- Simon, S. (1975). *Webster's new encyclopedia dictionary*: London: Sacramento.
- Sutherland, E. T. (1991). *Marriage of Anansewa*. England: Longman.
- Ubahakwe, E. (1981). *Igbo names: Their structure and their meanings*. Ibadan: Daystar Press.
- William, B. (2005). *The New Encyclopedia Britannica*, Vol. 24 Marcropedia. U.S.A. Encyclopedia Britannica Inc.

Ufodu ndi ndinchocha gbara ajuju onu

Aha: Odoh Ezea
Akaoru: Farming
Afö: 120 years
Ogbe: Obimo Centre
Obodo: Nsukka
Steeti: Enugu State

Aha: Epunam Nwosu
Akaoru: Onye orugbo
Afö: 91 years
Ogbe: Umuatuegwu
Obodo: Okija
Steeti: Anambra State
Aha: Olebunne Jude
Akaoru: Medicine man
Afö: 88 years
Ogbe: Umuduru Isu
Obodo: Njaba
Steeti: Imo State